

Geçmişten Günümüze Alevilik I.Uluslararası Sempozyumu

**Alewism From Past To Present
I. International Symposium**

03-05 Ekim / October 2013

Editör

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI

1. Cilt

Bingöl Üniversitesi Yayınları
2014

HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN İSLAM YORUMU ÜZERİNE BAZI ÇÖZÜMLEMELER

(Some Analysis On Hacı Bektaş Velî's Interpretation Of Islam)

Doç. Dr. Harun YILDIZ*

ÖZET

Hacı Bektaş Velî, Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesi sürecinde önemli bir rolü olan, bu süreçte kalıcı izler bırakan büyük bir düşündürdür. O, XIII. yüzyılda yaşamış, Moğol istilasından dolayı Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve yaşamının önemli bir kısmını Anadolu'da geçirmiştir. Onun fikir ve düşünceleri ile İslam'ı yorumlayış biçimi, yüzyıllar boyunca Anadolu'da yaşayan halk kitlelerini derinden etkilediği gibi, sosyal yaşamlarını da yönlendirmiştir. Erken dönem kaynaklara bakıldığında, Hacı Bektaş Velî'nin Horasan erenlerinden olduğu, özellik-le ifade edilir. Bu yüzden Horasan coğrafyasının fikrî ve kültürel yapısının onun üzerinde önemli bir etkisi vardır. Fikrî planda, Hacı Bektaş Velî'nin üzerinde iki önemli eğilimin etkili olduğu görülür. Bunların ilki, gelmiş olduğu Horasan bölge-sinde etkili olan Horasan Melâmetîlik anlayışı; diğeri ise, Ahmed Yesevî çevresinin fikrî yapısı ve düşünceleridir. O, bu yüzden İslam düşünce ve kültür tarihinin çok yönlü ve komplike bir karakteridir.

Bu bildirimizde biz, Hacı Bektaş Velî'nin din anlayışı ve İslam'ı yorumlayış tarzı üzerine bazı değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız. Bu çerçevede öncelikle, onun üzerinde fikrî planda etkili olan Horasan Melâmetîlik anlayışı, arkasından Ahmed Yesevî'nin fikrî yapısı üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise bu çerçevede içerisinde Hacı Bektaş Velî'nin İslam'ı yorumlayış biçimi, temel parametreleri ve değişik boyutlarıyla ortaya konulacaktır.

Anahtar Kavramlar: Hacı Bektaş Velî, Horasan Melâmetîliği, Ahmed Yesevî, Din Anlayışı, Tevhid, Ahlak.

---

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (hyildiz@omu.edu.tr).

ABSTRACT

Hacı Bektaş Velî is a big thinker that has an important role in the process of Islamisation and Turkification of Anatolia, traced permanently in this process. He had lived in the thirteenth century, had come from Horasan to Anatolia because of Mongol invasion and had lived for years in Anatolia. His opinions and ideas and interpretation form of Islam have influence the common people that live in Anatolia deeply and direct their social life for many centuries. Hacı Bektaş Velî is one of the Horasan saints according to early sources. Therefore the thoughtful and culturel structure of Horasan region has got an important effect on him. It has seen that two important tendency have influence to Hacı Bektaş Velî in thoughtful meaning. The first things of these, Horasan Melamatiyya understanding in which has been effectual in Horasan region. The Other of this the thoughtful structure and opinions of Ahmed Yasawi surroundings. For this reason he is an important character of History of Islamic Thought and Culture.

In this paper, we will try to evaluate on the conception of religion and interpretation form of Islam of Hacı Bektaş Velî. In this framework first of all, it is discussed that Horasan Melamatiyya understanding in which influences to him in thoughtful meaning and the thoughtful structure of Ahmed Yasawi. In addition to this, it is described the Hacı Bektaş Velî's interpretation form of Islam with many concepts and varied dimensions.

Keywords: Hacı Bektaş Velî, Horasan Melamatiyya understanding, Ahmed Yasawi, Conception of Religion, Unity of God, Ethics.

GİRİŞ

Hacı Bektaş Velî, Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesi sürecinde önemli bir rolü olan, bu süreçte kalıcı izler bırakan büyük bir düşündürdür. O, XIII. yüzyılda yaşamış, Moğol istilasından dolayı Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve yaşamının önemli bir kısmını Anadolu'da geçirmiştir, bu yüzden onun fikir ve düşünceleri ile İslam'ı yorumlayış biçimi, yüzyıllar boyunca Anadolu'da yaşayan halk kitlelerini derinden etkilemiş ve sosyal yaşamlarını yönlendirmiştir. Erken dönem kaynaklara bakıldığında, Hacı Bektaş Velî'nin Horasan erenlerinden olduğu, özellikle ifade edilir. Bu çerçevede Hilmi Ziya Ülken'e göre, Hacı Bektaş Velî'nin Nişâbûr'da Lokman Perende'nin öğretiminden geçerek, ardından Moğol istilası ile beraber Anadolu'ya gelip Sulucakarahöyük'te yerleşmesine kadar geçen süre, onun fikri ve

manevi yapısının teşekkül dönemi olarak değerlendirilebilir.¹ Bu noktada fikrî planda, onun üzerinde iki önemli eğilimin etkili olduğu görülmektedir. Bunların ilki, gelmiş olduğu Horasan bölgesinde etkili olan *Horasan Melâmetîlik anlayışı*; diğeri ise, *Ahmed Yesevî çevresinin fikrî yapısı ve düşünceleridir*.

1) HORASAN MELÂMETÎLİK ANLAYIŞI

Adını doğduğu ve geliştiği coğrafya olan Horasan bölgesinden alan Melâmetîlik anlayışı, önemli ölçüde tasavvufî nitelikler taşımakla birlikte, bazı tasavvufî akımlarda olduğu gibi, sadece kuru bir zühd anlayışına önem vermiyor, bununla birlikte cezbeci/coşkun bir karakter taşıyordu. Bu anlayış, özellikle Fârisî ve Türk sûflerin çabalarıyla Horasan çevresinde yayılmıştı. Bu anlayışın bu bölgede yayılması ve yerleşmesinde *Hamdûn Kassâr* (271/884), *Ebû Osman el-Hirî* (290/902) ve *Ebû Saîd Ebî'l-Hayr* (440/1049) gibi büyük sûflerin önemli rolleri vardı. Bu anlayış, daha sonra İbn Arabî, Evhadüddin Kirmânî, Sadreddin Konevî, Fahreddin Irâkî, Necmüddin Dâye ve Mevlânâ gibi sonradan Anadolu'ya gelmiş veya yaşamlarını orada geçirmiş olan pek çok sûfiyi de etkilemişti.

Melâmetîlik'te insanın iyiliklerinin Allah'tan, kötülüklerinin ise kendisinden kaynaklandığı prensibi, merkezi bir öneme sahiptir. Bu anlayışı benimseyen sûfi, işte bu yüzden, yapmış olduğu iyilikleri toplum içerisinde gizlemesine karşılık, kötülüklerini ifşa eder. Burada amaç, özellikle insanların kınamasına maruz kalarak nefsi tezkiye yoluyla Hakk'a ulaşmaktır.

Esasen Orta Asya Türk sûfliğinin özünde temel olarak bu anlayışın olduğu görülür. Bu noktada, tevekkül, riya ve şöhretten kaçınma, bunlara bağlı olarak, amel-lerde gizlilik ve kişinin kendi nefsinin kınaması gibi özellikler, bu anlayışı benimseyen sûflerin aşırı denebilecek şekilde hassasiyet gösterdikleri hususlardır. Bu yüzden bir takım kıyafet, tören, âdet, an'ane ve zikir meclisleri gibi zâhirî ve şekilsel özelliklerden ziyade, kişinin kendi yanlışlık ve aşırılıklarına karşı tavır alması, kendi nefsinin suçlaması ve kendi ayıplarıyla meşgul olması gibi niteliklere daha çok önem verilir. Öyle ki bu doğrultuda nefse karşı savaş, nefsi aşağılamak, nefsin iyiliklerini gizlemek, hatta insanların yanında onların kınama ve ayıplamasına sebep olacak derecede dinî öğretilerin zahirine uymayan davranışlar sergilemek, oldukça önemlidir. Bu özelliklerinden dolayı Melâmetîlik, kurumlaşmış bir tarikattan ziyade, her

¹ H. Ziya Ülken, "Anadolu Tarihinde Dinî Rûhiyât Müşahedeleri", *Mihrab Mecmuası*, XV-XVI, İst., 1340/1924, s. 528.

tarikatta belli ölçülerde etkileri olan ve iz bırakan bir anlayış olarak değerlendirilmiştir.²

Hacı Bektaş Velî'nin İslam yorumu, genel anlamda bu hususiyetleri içermekle birlikte, sadece kuru bir zühdden ibaret olmayıp ilahi aşkı merkeze alan cezbeci bir karaktere ve dünyayı, dünyevi amaç ve değerleri de küçümseyen bir özelliğe sahipti. Aynı neşe ve özellikleri, günümüz Anadolu Aleviliği ile Bektaşilik'te görmemiz mümkündür.

2) AHMED YESEVÎ ÇEVRESİNİN FİKRÎ YAPISI VE DÜŞÜNCELERİ

Hacı Bektaş Velî'nin üzerinde Ahmed Yesevî ve çevresinin fikirlerinin de önemli bir etkisi vardı. Bu yüzden onun din anlayışını biçimlendiren esas ortam, tıpkı Ahmed Yesevî'de olduğu gibi, tasavvufi nitelikler taşımakta olup onun din anlayışının temel karakterini, bu çerçevede tasavvufî bir İslam anlayışı oluşturmaktaydı.³

Ahmed Yesevî'nin din ve tasavvuf anlayışı, eski Türk kültür ve inançlarının etkilerini taşımakla birlikte, temelde tevhid merkezli olarak Allah aşk ve muhabbetini esas alan bir anlayıştı. Bu yönüyle Hacı Bektaş Velî'yi ciddi anlamda etkilemiş olduğu için ona göre Allah inancı, merkezî bir önem ve değere sahipti. Bu noktada Allah inancıyla bağlantılı olarak bu anlayış içerisinde, Hasan Onat'ın ifade ettiği gibi, İslam'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkmış mezheplerden biri olan *Mür-ciye*'nin iman-amel ayrımına dayanan görüşlerinin etkilerini de görmek mümkündür. Yine şeriat, tarikat, marifet ve hakikat şeklinde sistematik hale getirilmiş olan Yesevîliğin böyle bir sıralamayı gerçekleştirmesi, iman-amel ayrımına dayalı bir açılım olarak değerlendirilebilir.⁴

² Melâmet anlayışının yaygınlaşıp gelişmesi ve değişik özellikleri için bkz., Hucvîri, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İst., 1982, s. 143-152; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yay., Ank., 2009, s. 49-52; Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Gri Yay., İst., 1992, s. 14-15, 22-26; Ö. Rıza Doğrul, *İslam Tarihinde İlk Melâmet*, Ank., Trz., s. 17-78; Cavid Sunar, *Melâmîlik ve Bektaşilik*, AÜİF. Yay., Ank., 1975, s. 14-19; Y. Ziya İnan, *İslâm'da Melâmîliğin Tarihi Gelişimi*, Bayramâşık Yay., İst., 1976, s. 39-265; Mürsel Öztürk, *Anadolu Erenlerinin Kaynağı Horasan*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 2001, s. 45-79; Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İnsan Yay., İst., 2003, s. 33-245; Baki Yaşa Altınok, *Hacı Bayram Velî Bayramîlik Melâmîler ve Melâmîlik*, Oba Kitabevi, Ank., 1995, s. 173-269; Mustafa Kara, "Melâmetiyye", *İÜİFM*, XLIII/1-4, İst., 1987, s. 561-598; Osman Türer, "Melâmîliğe Dair", *Türk Dünyası Araştırmaları*, XXXIX, Ank., 1985, s. 25-51.

³ Hasan Onat, "Ahmed Yesevî'nin Din Anlayışı ve Bektaşilikteki Bazı Yansımaları", 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni*, I, Ank., 2007, s. 218.

⁴ Onat, "Ahmed Yesevî'nin Din Anlayışı", s. 219-220.

Hacı Bektaş Velî'nin İslam'ı yorumlayış tarzı, tevhid merkezli olmasının yanı sıra, ahlaki önceleyen ve ahlaki merkeze alan bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla "burada esas olan öncelikle imandır; imanın da özünü tevhid oluşturur. Daha sonra amel gelir; onun da özünde "doğruluk ve dürüstlük" vardır. İnsanın tâat için yaratıldığına dikkat çeken Ahmed Yesevî, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak sistemleştirdiği tasavvuf anlayışını bütünüyle ahlaki bir zemin üzerine inşa eder".⁵ Böylece onun benimsemiş olduğu din anlayışının, ahlak merkezli olup ahlaki öne çıkaran bir karaktere sahip olduğu ortaya çıkar. Bu noktada temel bir Bektaşî kaynağı olan vilâyet-nâme'de yer alan şu pasaj, Hacı Bektaş Velî'nin iman-ahlak ve amel bütünlüğünü ortaya koyması açısından son derece dikkat çekicidir:

"Hacı Bektaş, bütün ömrü boyunca bir kerecik olsun nefsinin muradını vermedi. Hiç kimsenin ayıbını görüp yüzlemedi. Abdestsiz bir an bile yere basmadı. Bir an bile ibadetten ayrılmadı".⁶

Vilâyet-nâme'de geçen bu ve buna benzer ifadeler, Hacı Bektaş Velî'nin din anlayışı ve bu bağlamda tasavvufî hüviyeti ile ilgili bize önemli bazı ipuçları vermektedir. Zira bu durum, onun son derece önemli bir mutasavvıf-düşünür olduğunu gösterir. Öyle ki o, bu anlayışın bir gereği olarak, kendisine yapılan hükümdarlık teklifi dahil hemen tüm dünyevi değer ve istekleri kabul etmeyecek derecede nefsinin isteklerine uymayıp bu tür maddi değer ve zevklerden uzak durmuş, kimsenin ayıp ve kusurunu yüzüne vurmamış ve ibadetlerini de düzenli bir şekilde yerine getirmiştir.

Yine özellikle İslam tasavvufunun özü olarak görülebilecek *dört kapı kırk makam anlayışının* Hacı Bektaş düşünce sisteminin merkezinde olması, Ahmed Yesevî'nin Hacı Bektaş Velî üzerindeki etkisini çarpıcı bir şekilde göstermektedir.⁷ Ahmed Yesevî'nin öğretilerinin temel hedefi, bu anlayış çerçevesinde "hakikate ulaşmak"tır. Onun amacı, her şeyden önce, insan gönlünü ve ruhunu terbiye etmek, eğitmektir. Gönül denilen şey de, sadece insanda olduğu için Yesevîliğin konusu, insandır. Gayesi ise, insanın kalbî, ruhi yönünü eğiterek olgunlaştırmak, onun kemal derecesine ulaşmasını sağlamaktır.⁸ Bu noktada Ahmed Yesevî, "ilahi aşka, ihlas ve samimiyete, insan sevgisine, hoşgörüyü, kadın-erkek beraberliğine, çalışmaya, iş ve emeği yüceltmeye, ilim ve bilgi öğrenmeye çağırmıştır".⁹ Hacı Bektaş Velî de, çevresindeki insanları özellikle incitmeden ve kırmadan eğitip aydınlatmaya çalışmış,

⁵ Onat, "Ahmed Yesevî'nin Din Anlayışı", s. 223.

⁶ Gölpinarlı, *Vilâyet-nâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, İnkılap Kitabevi, İst., 1995, s. 4.

⁷ Sönmez Kutlu, *Türkler ve İslâm Tasavvuru*, İSAM Yay., İst., 2011, s. 177-178.

⁸ Dossay Kenzhetayev, "Hoca Ahmet Yesevi: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikatı ve Tesiri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, XLIV, Ank. 2007, s. 24.

⁹ Kenzhetayev, 27.

İslam dinini ve ahlakî güzelliklerini, etrafındaki insanların anlayacağı düzeyde, onların ruh halini de dikkate alarak, fikrî seviyelerine uygun bir dil ve üslupla anlatmıştır. Bu yüzden olsa gerek, Makâlât'ta çok karmaşık, derin teolojik ve felsefi konulara girilmediği görülür. Yine o, insan ve toplum hayatı açısından ciddi bir tehlike olarak gördüğü için, bilgisizlik ve cehaleti sürekli eleştirmiş, ilim ve doğru bilgiye çok önem vermiş ve insanların cahillikten kurtulması için büyük çaba sarf etmiştir. Ayrıca onun Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetine samimi bir şekilde bağlanmaya titizlikle önem verdiği görülmektedir.¹⁰

Hacı Bektaş Velî, öncelikle insanı İslam ahlak ve tasavvufunun temel ilkelerinden hareketle, yeniden inşa ederek kâmil insan denebilecek, güzel ahlak sahibi olan insanlardan oluşan erdemli bir toplum oluşturmayı kendine hedef olarak seçmiş ve tüm yaşantısını bu hedef uğrunda feda etmiştir. Hacı Bektaş Velî'nin bu paradigmayı, hoşgörü, insan sevgisi ve toplumsal barış gibi önemli ahlakî ilkeler üzerinden gerçekleştirmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Bu durum, Makâlât'a bakıldığında, hakikat makamlarından ikincisi olan *yetmiş iki milleti ayıplamamak* şeklinde formüle edilmiştir. Bu üç önemli ilkenin, Makâlât'ın bütününe bakıldığında eserin temel örgüsünü oluşturduğu söylenebilir.

Hacı Bektaş Velî'nin Makâlât'ı dikkatli bir şekilde incelendiği takdirde, Ahmed Yesevî'nin burada sözünü ettiğimiz fikirlerinin bazı tezahürlerini görmemiz mümkündür. Bu yüzden olsa gerek, Ahmed Yesevî düşüncesinde dürüst ve mütevazî olmaya, insanlara iyi davranmaya ve onları incitmemeye yönelik olarak yapılan vurgu¹¹, Hacı Bektaş Velî'nin Makâlât'ında Hakikat kapısının ikinci makamı olan *yetmiş iki milleti ayıplamamak* şeklinde karşımıza çıkar.¹² Yine bu yüzden Hacı Bektaş Velî düşüncesinde tüm insanlara karşı sonsuz bir sevgi duyulmuş ve yetmiş iki millet, aynı gözle görüldüğünden dolayı onlara büyük bir hoşgörüyle yaklaşmıştır. Dolayısıyla Hacı Bektaş Velî düşüncesi, aynı zamanda insanı merkeze alan bir kültür ve medeniyet vizyonuna sahiptir.

Hacı Bektaş Velî'nin din anlayışındaki vurgu, daha çok hoşgörü ve insan sevgisi üzerine olduğundan dolayı, din, dil ve ırk farkı gözetmeksizin tüm insanlara saygı ve hürmet gösterilmesini istemekle kalmayıp bunun yanında o, hayvanlara bile kötülük yapılmamasını öğütler. Bu yüzden ki yine, Hacı Bektaş düşüncesinde

¹⁰ Hacı Bektaş Velî'nin Kur'an'a verdiği değer, eseri Makâlât'ta sık sık Kur'an ayetlerinden yapmış olduğu alıntılardan anlaşılmaktadır. Bkz., Hacı Bektaş Velî, *Makâlât*, (Haz. Esad Coşan, Sad. Hüseyin Özbay), Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1996, s. 4-7, 8-12, 13-16, 19-20; yine bununla ilgili olarak bkz., Emrah Dindi, *Alevi-Bektaşî Geleneğinde Kur'an Anlayışı*, İz Yay., İstanbul, 2011, s. 55-221.

¹¹ Kemal Eraslan, *Hoca Ahmed Yesevî ve Divan-ı Hikmetinden Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1991, s. 57.

¹² Hacı Bektaş Velî, *Makâlât*, s. 18.

insana kıymak ve insan öldürmek, çok büyük bir günah olarak kabul edilir. Bu çerçevede cihad ya da gazâ diye tarif edilen şey, her şeyden önce insanın kendi nefsiyle, yani kendi içinde bulunan kin, nefret ve hırs gibi kötü düşünceler ve kötülüklerle yapılan mücadele olarak görülür. Bu noktada güzel ahlak, alçakgönüllülük, hoşgörü, insan ve tabiat sevgisi, barış ve dostluk vurgusu ile insanlara hizmet etme aşk ve tutkusu, Hacı Bektaş Velî'nin din anlayışı ile hayat felsefesini oluşturan en önemli unsurlar olarak temayüz etmektedir. Bu unsurların temelinde ise, İslam'ın engin hoşgörüsü ile şekillenmiş bir din anlayışı ve bu anlayışın özünü oluşturan inanç ilkeleri bulunmaktadır.¹³ İşte tüm bunlar, göstermektedir ki, Hünkâr'ın düşüncelerinin asıl kaynağı, hem Horasan kökenli Melâmetîlik anlayışı, hem de Ahmed Yesevî'nin düşünceleri ile Orta Asya tasavvuf geleneğidir.

Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya geldikten sonra Baba İlyas'la olan ilişkisi, dikkat çekici bir öneme sahiptir. Bu yüzden o, muhtemelen Baba İlyas gibi, İslam öncesi eski Türk kültür ve inançlarıyla yoğrulmuş ve yorumlanmış bir İslam anlayışını öğrencileri ile geniş taraftar kitlesine öğretmekteydi. Bu bakımdan onu, aynı zamanda bir Babaî şeyhi olarak düşünmek de, mümkündür. Yine aynı paralelde Türkmenlerin sahip olduğu geleneksel kültür yapısını, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetle sentezlemeye çalışıyordu. O, H. Ziya Ülken'in ifade ettiği gibi, "fıkıhla örfü, Oğuz töresiyle Kur'an ve Sünnet'i telife çalışmak isteyen" bir düşünürdü.¹⁴ Bu şekilde geleneksel Türk kültürü ile İslam inancı, ayrılmaz bir biçimde kaynaştırılıp ortaya yepyeni bir anlayış çıkarılmıştır. Bu noktada Hacı Bektaş Velî'yi halktan kopuk elit bir isim ya da özellikle siyasal iktidar çevrelerine yakın olarak yaşamını sürdüren bir düşünür şeklinde değil de, Sulucakarahöyük gibi bir yerde, kırsal alanda yaşayan bir halk adamı, bir mutasavvıf olduğunu düşünürsek, bu durumu daha iyi anlarız. Bu yüzden o, yoksul halk tabakalarının ve güçsüz kesimlerin yanında yer alarak özellikle, cehalet ve zorbalığa karşı mücadele vermiş ve bu mücadelesini İslam'ın ilkeleri üzerinden gerçekleştirmiştir. Ayrıca onun yaşamının neredeyse tamamını, kırsal kesimde göçebe ve yarı-göçebe Türkmen çevreleri arasında geçirdiğini göz önüne alırsak, yine bu durumu daha iyi anlarız.

Bu çerçevede Hacı Bektaş Velî'nin sunduğu İslam anlayışının, her şeyden önce yaşadığı çevre icabı, sadece İslam fikhının Sünnî kurallarıyla sınırlı bir din anlayışı olmayıp; özellikle Horasan Melâmetîliği'nin kuru zühd karşıtı olan cezbeci karakterini yansıtan bir özelliğe sahip olduğunu anlamaktayız. Nitekim bundan dolayı onun, bütün varlığı ile cezbe ve coşku halinde olan ve sürekli bu durumu yaşayan bir sûfî olduğu söylenebilir. Vilâyet-nâme'de ortaya konulan Hacı Bektaş Velî imajı da

¹³ Sıddık Korkmaz, "Hacı Bektaş Velî Öğretisinde İtikadi Unsurların Menşei", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, LIX, Ank., 2011, s. 121.

¹⁴ Ülken, 523.

bununla uyuşmakta, hatta bunu desteklemektedir. Yine o, hitab ettiği Türkmen kitlelerine İslamî inançları, -tıpkı Ahmed Yesevî gibi- karmaşık felsefi izahlardan uzak, basit ve anlaşılır bir dille, ahlakî bir takım öğütlerle de bunları harmanlayarak akılcı bir tarz ve üslupla açıklamıştır. Onun sunmuş olduğu İslam anlayışı, tasavvufî düşüncenin yapısından kaynaklanan geniş bir hoşgörüyeye dayalı, özellikle yeni Müslüman olanları birdenbire eski kültür çevrelerinden koparmadan ve bununla birlikte İslam'ın özünü de bozmadan, onların eski inançlarını kuşatıp kendi bütünlüğü içinde değerlendiren uzlaşmacı bir din anlayışıydı. Bu anlayış, özellikle yeni Müslüman olanlar için, geniş ve cazip bir inanç çerçevesi sunmaktaydı. Böylece o, sevgi ve hoşgörü anlayışını sadece mensubu olduğu çevrelerle sınırlı tutmayıp, bunu tüm insanlığa ulaştırmayı hedeflemiştir. O, İslam'ı tasavvufî bir maya ile yoğurup yaşadığı dönemin sosyal şartları içinde, hitab ettiği çevrenin psikolojik ve dinî ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmasını bilmiş, bu yüzden haklı olarak Anadolu'nun "evtâd-ı erbaa"sından biri olmuştur.¹⁵ Tüm bu yönleriyle onun, Ahmed Yesevî'nin Orta Asya'daki rol ve misyonunu Anadolu'ya taşıyıp burada devam ettirdiği söylenebilir.

Hacı Bektaş Velî'nin ortaya koyduğu bu din anlayışı, hem içinde bulunduğu Türkmen kitlelerini daha sağlam biçimde İslamiyet'e bağlamış, hem de Anadolu'da Türkleşme ve İslamlaşma noktasında ciddi bir rol oynayarak Müslüman Türkmenler ile gayri Müslim topluluklar arasında önemli bir yakınlaşma ortamının doğmasına yol açmıştı. Bunda onun çevresindeki insanlara, Müslüman olsun olmasın, hoşgörülü yaklaşmayı ve kırıncı olmadan sürekli güzel sözler söylemeyi ve yapıcı olmayı öğütlemesinin ciddi bir rolü vardı. Bu şekilde onun öncülük etmiş olduğu fikirler, Anadolu'da yaşayan tüm toplum kesimlerine ışık tutmuş, bu nedenle sadece Müslüman Türkmenler değil; diğer din mensupları da bu düşünce ikliminin etki alanına girerek bu iklimden faydalanmışlardır. Öyle ki onun yaşadığı bölge olan İç Anadolu bölgesi Hıristiyanları ile iyi ilişkiler geliştirmesinden dolayı Hıristiyanlar, ona yakınlık duyup büyük bir sempati beslemişler, bununla da yetinmemişler, kendisini *Aziz Haralambos* adıyla takdis etmişlerdir.¹⁶

¹⁵ Bkz., E. Rûhi Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Selçuk Yay., İst., 1994, s. 161-178; Irène Mélikoff, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitapları, İst., 1998, s. 88-148; M. Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XIII. Asırlar)*, Ötüken Yay., İst., 2003, s. 177-182; Y. Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşilik*, Yeni Boyut Yay., İst., 1997, s. 99-100; A. Yaşar Ocak, "Hacı Bektaş-ı Velî", *DİA*, XIV, İst., 1996, s. 456; ayrıca onun inanç ve ibadet konularına yaklaşımı ile Kur'an anlayışı ve yorum yöntemi için bkz., Dindi, 55-221.

¹⁶ Bu bölgede yaşayan Hıristiyanlar, bu yüzden yıllar boyunca Hacı Bektaş türbesine girerken hac çıkarmışlardır. Bkz., Frederick W. Hasluck, *Bektaşilik Tetkikleri*, (Çev. Ragıp Hulusi; Sad. Kamil Akarsu), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ank., 2000, s. 51-52.

SONUÇ

Hacı Bektaş Velî, İslam'ı daha çok tevhid merkezli ve ahlakî önceleyen bir bakış tarzı ile tasavvufî bir düşünüş ve anlayış çerçevesi içerisinde algılamış ve çevresine de bu şekilde anlatmıştır. Fikrî planda, onun üzerinde iki önemli eğilimin etkili olduğu görülür. Bunlar, yetişmiş olduğu Horasan bölgesinde etkili olan Horasan Melâmetîlik anlayışı ile Ahmed Yesevî çevresinin fikrî yapısı ve düşünceleridir. O, bu yüzden İslam düşünce ve kültür tarihinin çok yönlü ve komplike bir karakteridir.

Yetmiş iki milleti ayıplamamak ilkesine çok önem veren Hacı Bektaş felsefesinin, insanı merkeze alan bir kültür ve medeniyet vizyonuna sahip olduğu görülür. Bu yüzden Hacı Bektaş Velî'nin din anlayışındaki vurgu, daha çok hoşgörü ve insan sevgisi üzerine olduğundan dolayı, din, dil ve ırk farkı gözetmeksizin tüm insanlara saygı ve hürmet göstermek gibi evrensel bir mesajı yaşadığı dönemden günümüze ulaştırmaya çalışır.

Hacı Bektaş Velî'nin İslam anlayışı, günümüzde de halen önem ve değerini koruyan pek çok ilkeyi içermektedir. Bunlar ise, merkezî önem ve değerdeki tek Allah inancı, güzel ahlak, insanın olgunlaşması için ibadetlere verilen değer, bu çerçevede insan ve tabiat sevgisi, doğru bilgiye verilen önem, hoşgörü ve yine bu çerçevede farklı anlayışlara tahammül göstererek toplumsal barışı sağlama gibi kültürel çoğulculuğu meydana getiren unsurlardan oluşmaktadır. Bu yönüyle o, günümüz dünyasında çok şey ifade etmekte ve bugünün insanına yine çok şey vermektedir.

KAYNAKÇA

ALTINOK, Baki Yaşa, *Hacı Bayram Veli Bayramîlik Melâmîler ve Melâmîlik*, Oba Kitabevi, Ank., 1995.

BOLAT, Ali, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İnsan Yay., İst., 2003.

DİNDİ, Emrah, *Alevi-Bektaşî Geleneğinde Kur'an Anlayışı*, İz Yay., İstanbul, 2011.

DOĞRUL, Ö. Rıza, *İslam Tarihinde İlk Melâmet*, Ank., Trz.

ERASLAN, Kemal, *Hoca Ahmed Yesevi ve Divan-ı Hikmetinden Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1991.

FIGLALI, E. Rûhi, *Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik*, Selçuk Yay., İst., 1994.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Vilâyet-nâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, İnkılap Kitabevi, İst., 1995.

_____ *Melâmîlik ve Melâmîler*, Gri Yay., İst., 1992.

HACI BEKTAŞ VELÎ, *Makâlât*, (Haz. Esad Coşan, Sad. Hüseyin Özbay), Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1996.

HASLUCK, Frederick W., *Bektaşîlik Tetkikleri*, (Çev. Ragıp Hulusi; Sad. Kamil Akarsu), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ank., 2000.

HUCVÎRÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Osman, (465/1073), *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İst., 1982.

İNAN, Y. Ziya, *İslâmda Melâmîliğin Tarihi Gelişimi*, Bayramâşık Yay., İst., 1976.

KARA, Mustafa, "Melâmetiyye", *İÜİFM*, XLIII/1-4, İst., 1987, (ss. 561-598).

KENZHETAYEV, Dossay, "Hoca Ahmet Yesevi: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikati ve Tesiri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, XLIV, Ank. 2007, (ss. 11-36).

KORKMAZ, Sıddık, "Hacı Bektaş Velî Öğretisinde İtikadi Unsurların Menşei", *Türk Kültürü Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, LIX, Ank., 2011, (ss. 119-134).

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yay., Ank., 2009.

KUTLU, Sönmez, *Türkler ve İslâm Tasavvuru*, İSAM Yay., İst., 2011.

MÉLIKOFF, Irène, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitapları, İst., 1998.

OCAK, A. Yaşar, "Hacı Bektâş-ı Velî", *DİA*, XIV, İst., 1996, (ss. 455-458).

ONAT, Hasan, "Ahmed Yesevî'nin Din Anlayışı ve Bektaşîlikteki Bazı Yan-sımları", *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni*, I, Ank., 2007, (ss. 213-226).

ÖZTÜRK, Mürsel, *Anadolu Erenlerinin Kaynağı Horasan*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 2001.

ÖZTÜRK, Y. Nuri, *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, Yeni Boyut Yay., İst., 1997.

SARIKAYA, M. Saffet, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XIII. Asırlar)*, Ötüken Yay., İst., 2003.

SUNAR, Cavid, *Melâmîlik ve Bektaşilik*, AÜİF. Yay., Ank., 1975.

TÜRER, Osman, “Melâmîliğe Dair”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, XXXIX, Ank., 1985, (ss. 25- 51).

ÜLKEN, H. Ziya, “Anadolu Tarihinde Dinî Rûhiyât Müşahedeleri”, *Mihrab Mecmuası*, XV- XVI, İst., 1340/1924, (ss. 515-530).